

ȘTEFAN ZELETIN – NIRVANA SAU ELOGIUL REVERIEI

Ștefan Zeletin – Nirvana sau elogiul reveriei

Conf. Dr. G.G. Constandache

„Starea de reverie în care nivelul de vigilență este scăzut, însă starea de conștiință rămâne intactă, se numește vis diurn.“

A studiat filosofia în mai multe universități vest-europene, și-a susținut doctoratul în filosofie la Universitatea Regală din Erlangen cu o lucrare despre variantele de idealism din filosofia engleză contemporană, a fost profesor de liceu și ulterior, profesor universitar. Dar s-a orientat în cercetările sale tot mai deschis spre economie și sociologie, fiind la curent cu noutățile europene în aceste domenii. În confruntarea pozițiilor, a enunțat teze categoric favorabile capitalismului liberal și rolului burgheziei („Burghezia română, originea și rolul ei în istorie“, 1925), apoi în lucrarea „Neoliberalismul, studii asupra istoriei și politicii burgheziei române...“, 1926).

„Burghezia română...“ se constituie în piesa de rezistență a pledoariei pentru modernitate, împotriva tradiționalismului. Meritele lucrării au fost consemnate de G. Ibrăileanu, Tudor Vianu, Al. Claudian, C. Noica.

Cercetând deopotrivă firul faptelor și firul ideilor, Șt. Zeletin (1882-1934) încearcă, în primul rând o fundamentare științifică a conceptului de „neoliberalism“, în al doilea rând, el stabilește efectele și în al treilea rând, arată dificultățile afirmării la noi a neoliberalismului ca doctrină politică – prejudecățile obștești, doctrinele ostile ca junimismul, naționalismul, poporanismul, socialismul. A fost acuzat de convingeri materialiste, marxiste sau socialiste de C. Rădulescu-Motru, Nae Ionescu, V. Madgearu, N. Roșu. Dar el arată la sfârșitul lucrării „Neoliberalismul“ (cuvânt de lămurire), că determinismul social reprezintă „o simplă parte întregitoare“ în cadrul „determinismului spiritual al Universului“. Sufletul național român rămăsese, considera Ștefan Zeletin, la o „structură arhaică, rurală, ostilă vieții burgheze“.

A. Lucrarea *Nirvana* are ca motto un fragment dintr-un curs al celebrului, pe vremea aceea, Fr. Paulsen.

„Se va zice poate:

Acesta nu e decât **reverie...**

Da, dar poate esența lucrurilor e de așa fel,

Că nu putem ajunge la ea,

Decât prin **reverie.**“ (1928)

Acest termen atât de bine cunoscut, curent utilizat, merită o discuție, pentru a sugera cel puțin varietatea înțelesurilor, care l-au determinat pe Șt. Zeletin să-l utilizeze în motto la lucrarea sa testamentară.

Se înțelege de obicei prin reverie o visare. Încercăm să folosim sugestia lui Wittgenstein cu privire la familia de cuvinte ca **joc**. Reverendă înseamnă anterior, haină preoțească (sobră, solemnă). Prin reverență se recunoaște o închinăciune, o temenea, o plecăciune adâncă. Reverend se numește cineva respectuos, ceremonios în sensul membrilor clerului catolic sau unor confesiuni reformate, inclusiv pastorii anglicani. Se poate spune că reverendul se îmbracă cu reveranda (prețioasă).

Mai precis, **reverie** înseamnă o visare cu ochii deschiși. Dar sunt numite reverii și unele piese muzicale vocale sau instrumentale de mici proporții, cu caracter visător. Acest caracter visător, ne sugerează familia dată, presupune o anume sobrietate, solemnitate, implicând respect, ceremonial *sui generis* vădind poate chiar venerație.

Pentru **psihologi**, reveria înseamnă stare de vis în condiții de veghe, alimentată de dorințe, năzuințe, aspirații. S. Freud a subliniat importanța impresiilor din copilărie în acest context. Ca și visurile din somn, stările de reverie sunt întrucâtva cenzurate de inteligență și conștiință. Spre deosebire de visul din somn, reveria este inundată de elaborări secundare, de decupaje, de scenarii coerente și inteligibile. Absurditatea este discret abolită, în schimb se fac adaosuri de condiții favorabile, care în general provin din substanța dorințelor și năzuințelor.

Termenul **vis diurn** a for folosit în jurul anului 1925 de către L. Daubet, când în Franța erau întreprinse cercetări de imagerie mintală, fie în scopul explorării psihologice (A. Binet) fie chiar în scopul terapeutic al introspecției provocate (P. Janet).

Devoille (1945, 1973) a făcut studii sugerând ipoteza unei tipologii proiectate prin reverie. Alți autori au studii cu tematică exemplificatoare interesantă.

Perioadele cele mai încărcate de reverie sunt pubertatea și adolescența, dominate îndeosebi de reverii erotice și de afirmare de sine, ca și tinerețea (25-35 ani) cu dominantă discretă de reverie privind interrelațiile, avansul social și succesul, de rol și de statut. Devoille a imaginat o psihoterapie folosind imaginația și interpretarea în vederea relaxării, când se dau mici sarcini de îndeplinit. După ședințele de psihoterapie se face analiză reflexivă.

Dicționarul Larousse de Psihologie numește **vis treaz dirijat** (rever éveilledirge) o tehnică de psihoterapie pusă la punct de Robert Desoille (1938). Pacientul este lungit pe un divan, într-o cameră cu separeu care asigură semiobscuritate și-l face inobservabil pe terapeut. Când a atins o stare de relaxare aproape de adormire i se cere să-și imagineze o situație și este invitat să se deplaseze în spațiul (imaginarului) pe care l-a creat: a urca, a coborâ, a depăși un obstacol etc. În manieră generală se observă că mișcarea de ascensiune asociază sentimente de bine și imagini optimiste, radioase, pe când coborârea generează stare de rău și anxietate. După fiecare ședință, pacientul redactează o dare de seamă în care precizează natura sentimentelor exprimate. El parvine astfel să descopere propriile conflicte profunde. Mai mult, pe timpul ședințelor și în planul fantasmelor el poate să-și înfrunte problemele și să înlocuiască unele conduite nevrotice cu alte mecanisme mai bine adaptate. Deseori, nu se mai lasă dominat de angoasă etc. Acest procedeu psihoterapeutic nu se poate aplica în toate cazurile, el pare chiar contraindicat pentru subiecții schizoizi, care au prea mare tendința de a se complăce în reverie. De altfel, se pare că această tehnică rămâne un mijloc superficial de tratament. Deoarece se folosește cu greu (este greoi) pentru realizarea transferului, adică a legăturii dintre bolnav și terapeut, care este la baza oricărei relații psihoterapeutice.

Visul diurn dirijat care trimite la concepțiile lui I. P. Pavlov asupra psihopatologiei, nu face apel la o relație transferențială. Cu toate acestea, este folosită uneori și acum o versiune mai puțin normativă a acestei metode în debutul curei analitice, pentru provocarea unei stări pregnant similare: atenția flotantă pe care o preconiza S. Freud la începutul tratamentului. R. Fretingny și A. Virel au propus să fie desemnate prin termenul de *oniroterapie* acele metode care fac apel la imageria mentală, fie că perspectiva care inspiră terapia este sau nu analitică.

B. Lucrarea Nirvana. Gânduri despre lume și viață (1928) reprezintă un veritabil testament filosofic: aici aflăm ce înțelege Prof. Zeletin prin filosofie (corelatul poeziei) și cât îi datorează ca formație, respectiv ca sursă de inspirație. Iată

cuvintele sale: „Zămislirea ideilor stă în afară de orice ordine și metodă, căci începutul firesc al filosofiei a fost și va fi – visul“ (p. 6).

Lucrarea cuprinde 9 capitole ce par să formeze perechi, astfel: Filosofie și Filosofi, Iubire și Adevăr, Ideal și Natură, Libertate și Fericire, așa cum procedează autorul în ultimul capitol intitulat **Filosoful și Poetul**. Se poate risca o comparație cu eseu amplu al lui M. Ralea, „Explicarea omului“ (1964, 369 p., 10 capitole). Desigur, trebuie păstrate proporțiile: cartea lui Zeletin din 1928 are nici 80 de pagini, pe când cartea lui Ralea din 1946 are aproape 370.

Pentru M. Ralea, noblețea ilustrează excelența umanității, specie reprezentată în patru ipostaze: sociologică, ce arată supremația axiologică a aristocrației ca stare socială sau cu merit; biologică, ce postulează două criterii – puritatea rasială și neîmblânzirea etică; estetică, ce prezintă o esență distinctă și grațioasă a atitudinii; etică, având sensul de „năzuință spre excepțional“.

Pentru Ștefan Zeletin, „oricare ar fi forma pe care gânditorul o dă cu timpul filosofiei sale, forma ei dintâi a fost totdeauna reveria simplă și naivă“ (p.5). De altfel, consideră el: „Nu sticlele laboratorului, nici tumorile filosofilor, ci privesc natura vine să aprindă scăpărările minții și să arunce în lumea gândurilor fermente uriașe“ (p. 6). Zeletin subliniază caracterul complex, integrator al gânditorului preocupat de „imensa felurime a Totului“. Pentru el, „aceia e adevăratul filosof căruia natura nu i-a dat numai minte mare, ci și o inimă mare“ (p. 14).

Iată deci că „nu numai ceea ce poate fi dovedit are însemnătate de adevăr. Dovezile n-au alt rost, decât de a da adevărilor putere convingătoare“. Deoarece, cum a scris în bună manieră heracliteană: „Sufletul se preface neconținut, și cu el se schimbă și adevărilor pas cu pas“ (p. 25).

Pentru Zeletin, „cel ce se înclină numai adevărului sau numai iubirii e fire nedesăvârșită, adevăratul om e cel ce le poate realiza pe amândouă. Aparte, aceste idei sunt neîndestulătoare, ele dau însă fericirea, când sunt unite“ (p. 35).

Iată acum un ecou al lucrării sale „Evanghelia Naturii“ (1915), fragmentul ce urmează are rezonanță fichteană: „Natura nu există decât pentru a face cu puțință îndeplinirea moralei“ (p. 39). Într-o altă formulare aflăm problema fericirii: „Cu cât omul afirmă și întărește natura în el, cu atât desăvârșirea sa crește; pe culmea ei cea mai înaltă desăvârșirea naturii lăuntrice devine fericire“ (p. 65). Ceva mai departe avem o precizare decisivă: „Noi numim fericirea extaz sau exaltare. Ea e libertatea de lanțurile mărginirii și contopirea cu marele Tot“ (p. 58). Amintind de panteismul spinozist, Zeletin spune: „Dumnezeu s-a făcut natură sau natura Dumnezeu și

religia a devenit filosofie“. De altfel, se întreabă Zeletin, „Nu s-ar putea găsi o pricină singură, la care să se reducă tot ceea ce există pe lume, ca însăși să nu fie însă pricinuită de nimic? (p. 71).

Ralea încheie lucrarea sa cu sublinierea: „Nobil este omul distrat“ și împrumută adagiul kantian pentru a caracteriza noblețea umană: finalitatea fără scop. Neadaptat la prezent și îndrăgostit de viitor omul prin noblețe obține atitudinea complet gratuită în determinismul ei. Dar Zeletin pare să supraliciteze, în opoziție cu Ralea, determinismul acceptat de om: „Cultura a făcut în inima omenească un vulcan în neconținută fierbere“ (p. 21). Cu mențiunea firească: „Noi privim natura cu ochii sufletului și din legile sufletului facem legi ale naturii – fac filosofii altfel, oare?“ (p. 38). Pentru a-și încheia lucrarea, Zeletin imaginează un dialog între Filosof și Poet, pe care nu ezită să-i apropie până la identificare: El privește filosofia ca „învățământ“ despre unitatea și armonia firii. Poetul în „senine clipe de visare“ simte cu privire la formele sub care ni se arată universul că „toate sunt din una și una e din toate“.

Dialogul culminează la unison, când amândoi, Filosoful și Poetul, recunosc: „Îndeplinim împreună aceeași menire, de a releva muritorilor tainele firii și a-i lumina asupra fericirii eterne, unul în limba greoaie a cugetării și altul în tonurile dulci ale sentimentului“.

C. În **psihanaliză**, termenul *reverie* a fost propus de Freud pentru a desemna producțiile mentale imaginate în stare de veghe. Acestea prezintă anumite similitudini cu visurile nocturne; ca și ele, reveriile diurne vizează satisfacerea dorințelor. Cum va spune Lacan: „Visul este metafora dorinței“. Operațiile zilnice care le constituie sunt analoge cu cele mobilizate în travaliul visului. Așadar condensarea, deplasarea, figurarea, pot fi regăsite în reverie. Dar elaborarea secundară asigură în acest caz o funcție dominantă pentru instituirea „fațadei visului“ impusă de cenzură. Pentru Freud, reveria în stare de veghe este unul dintre factorii creației literare. D. Winnicott a descris activitatea maternă de reverie cu privire la propriul copil ca fiind structurată pentru acesta. D. Lagache a propus expresia *reverie creatoare de imagini* pentru a defini activitatea psihică ce produce astfel de fantezii și a arăta importanța acesteia în orice situație proiectivă.

În 1945, R. Desoille a prezentat **visul treaz dirijat** ca metodă de psihoterapie inspirată mai curând din cercetările pavloviene asupra activității nervoase

superioare, decât din analizele freudiene ale visului. Derularea curei preconizate constă, într-o primă fază, în a te așeza pe spate și a descrie imagini sau scene care se prezintă spontan, împreună cu afectele asociate. Datorită materialului oferit de această reverie, terapeutul poate ulterior să provoace „reprezentarea unor noi situații pentru a observa reacțiile afective la subiectele acestora“. În cadrul acestei cure, Desoille descrie un proces de eliberare de angoasă, care se manifestă atât în plan fiziologic, cât și în plan psihologic.

* *

O singură dată l-a trădat pe Profesorul Zeletin „reveria“, când a încercat să țină cu studenții în mod voluntar seminarii utilizând limba maternă a fiecărui mare gânditor. Rateul unui experiment generos a fost relatat de Prof. Dr. Constantin Dimoftache Zeletin astfel: Ștefan Zeletin cunoștea germana, franceza, engleza, latina și greaca (cele trei forme). În 1927, când a fost numit profesor universitar la Iași, a încercat un experiment special. A organizat seminarii facultative în care tema primită de un student urma să fie tratată în limba căreia îi aparține autorul luat în discuție. Astfel, dacă se discuta Aristotel, referatul trebuia să fie în elină (greaca veche). Dar dacă subiectul era Seneca, dizertația urma să fie în latină. Iar dacă ar fi fost Hegel în discuție, discursul trebuia să fie în germană ș.a.m.d. După două trei întâlniri, experimentul a eșuat lamentabil. Pentru Profesorul Zeletin aceasta a constituit o dezamăgire neașteptată, reflectând slaba pregătire a studenților în anii '30 și lipsa lor de interes pentru carte. Desigur că seminariile au continuat în limba română. (*Distinguo*, Ed. Vitruviu, 2008, p. 349).

Avea dreptate Lucian Blaga să avertizeze pentru a controla riscul visului copios:

„Spânzurat de aer printre ramuri
se frământă în mătasa-i
un păianjen
Raza lunii
l-a trezit din somn.
Ce se zbate? A visat că
Raza lunii-i fir de-al lui și
cearc-acuma să se urce
până-n ceruri, sus, pe-o rază.
Se tot zbate îndrăznețul
și s-azvârle.
Și mi-e teamă
c-o să cadă – visătorul.“

REFERENCES

1. Ștefan Zeletin – *Evangelia Naturii*, 1915, Iași.
2. Ștefan Zeletin – *Burghesia Română*, 1925, Cultura Națională București.
3. Ștefan Zeletin – *Neoliberalismul*, 1927, București.
4. Ștefan Zeletin – *Nirvana*, 1928, București.

5. Ștefan Zeletin – *Spicuri Filosofice*, 1928, București.
6. Lucian Blaga – *Poezii (Visătorul)*, 1966, Ed. pentru Literatură.
7. Mihai Ralea – *Explicarea Omului*, 1964, Cartea Românească.
8. C.D. Zeletin – *Distinguo*. 2008, Vitruviu, București.